

УДК 372.834

**Горбова Н.А., к. п. н., доц., Нестеренко О.М., к.ю.н., ст. викл.,
Вороніна Ю.Є., к.н.держ.упр., ст.викл., Застрожнікова І.В., к.н.держ.упр.,
доц., Єфіменко Л.Н., к.н.держ.упр., ст.викл.**
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРАВОВОЮ ОСВІТОЮ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анотація. В роботі на основі аналізу літератури з теми дослідження здійснено термінологічний аналіз понять дослідження; окреслено впровадження компетентнісного підходу в правову освіту учнів. Визначено зміст управління правовою освітою учнів; розроблені методичні рекомендації щодо впровадження моделі системи управління правовою освітою учнів у закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: правова освіта, культура управління правовою освітою учнів, заклад загальної середньої освіти, правова освіта.

Постановка проблеми. Правова освіта учнів у закладі загальної середньої освіти є важливим напрямом діяльності директорів шкіл, їх заступників, учителів, класних керівників, психологів, вихователів, правників, представників правоохоронних органів, державних установ та громадських організацій. Вибір методів управління правовою освітою учнів залежить від конкретних умов і безпосередньо впливає на якісні показники управління та діяльності школи, тому керівнику необхідно: чітко окреслити проблему і встановити необхідність управлінського впливу; здійснити моделювання в системі методів – пошук методів адекватних проблемі; відокремити альтернативні методи та порівняти їх ефективність (можливість і наслідки); зіставити обрані методи з умовами, що склалися (час, ресурси, мікроклімат, можливості, уміння); обрати оптимальний метод. Реалізація системи правоосвітньої роботи в школах здійснюється у певних формах, до яких відносять: вивчення правоосвітніх предметів, правову агітацію, правову пропаганду, правову управлінську практику, вивчення історії української та світової культури з правової тематики, самовиховання тощо [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст передбачає наявність директивної, концептуальної, навчальної інформації. Зміст правової освіти конкретизується у нормативних документах, державному стандарті, навчальних планах і програмах на предметному рівні. В організації правоосвітньої діяльності директор керується такими міжнародними документами, як Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року; Мінімальні стандартні правила

Організації Об'єднаних Націй, що стосуються провадження правосуддя по відношенню до неповнолітніх («Пекінські правила»); Конвенція ООН про права дитини; Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей; Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182; Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2022-III «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці». Важливими для керівника є знання загальних актів та положень, серед яких: Конституція України; Цивільний процесуальний кодекс України;

Закон України від 26 квітня 2016 року № 2402-III «Про охорону дитинства»; Закон України від 18 січня 2018 року № 2235-III «Про громадянство України», «Про затвердження Положень про паспорт громадянина України та свідоцтво про народження». Згідно статті 26 Закону України «Про освіту» директор школи має створити безпечні і нешкідливі умови навчання та виховання учнів [4], водночас, йому доводиться опікуватися дітьми сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків, вирішувати питання щодо соціального захисту учнів малозахисених категорій. У цій діяльності слід посилатися на нормативні документи щодо сім'ї, усиновлення, опіки та піклування. Це постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2018 року № 1200 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства», Кодекс про шлюб та сім'ю України; Указ Президента України від 17 жовтня 2017 року № 1153/97 «Про затвердження Заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків»; постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 2018 року № 775 «Про затвердження Порядку передачі дітей, які є громадянами України, на усиновлення громадянам України та іноземним громадянам і здійснення контролю за умовами їх проживання у сім'ях усиновителів»; наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 2019 року № 34/166/131/88 «Про затвердження Правил опіки та піклування».

Одним із напрямів діяльності керівника закладу загальної середньої освіти є соціальна допомога дітям, який унормовується Законом України від 21 листопада 2018 року № 2811-XII «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; Указом Президента України від 18 березня 2016 року № 200/98 «Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві»; Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2018 року № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків».

Для правильної організації роботи з охорони життя та здоров'я учнів, їх літнього оздоровлення, директор керується Основами законодавства України про охорону здоров'я, затвержені Верховною Радою України 19 листопада 2019 року № 2801-XII; Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня

2012 року № 1051 «Про розмір щомісячної державної допомоги дітям віком до 16 років, інфікованим вірусом імунодефіциту людини або хворим на СНІД; Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2007 року № 323 «Про організаційне і фінансове забезпечення відпочинку та оздоровлення дітей в Україні»; Постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2019 року «Про заходи щодо посилення охорони материнства та дитинства».

Формулювання цілей статті. Національна програма правової освіти населення спрямовує увагу на шляхи досягнення мети підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти учнів, а саме: утвердження гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, високих моральних засад у життєдіяльності школи; визнання правової освіти одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури учасників навчально-виховного процесу; активної участі закладів освіти в організації і здійсненні заходів із правової освіти у співпраці з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, навчальними та культурними закладами, науковими установами, міжвідомчими координаційно-методичними радами з правової освіти населення, видавництвами та видавничими організаціями, засобами масової інформації; органічного поєднання правової освіти із загальною середньою освітою, забезпечення наступності правоосвітньої роботи дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних закладів; розроблення сучасної методологічної бази для реалізації усіх напрямів і форм правоосвітньої діяльності загальноосвітнього навчального закладу; поліпшення умов для здійснення творчої, благодійної та іншої суспільно корисної діяльності у сфері правової освіти; сприяння самоосвіті всіх учасників навчально-виховного процесу з питань права і держави; забезпечення відкритості правової інформації, доступу учнівського та педагогічного колективів до її джерел; систематичного і безперервного поширення серед учнів знань про право і державу, широкого розповсюдження правової літератури; безпосередньої участі юристів у поширенні правових знань; всебічного міжнародного співробітництва з питань правової освіти.

Реалізація вищезазначених завдань дасть змогу підвищити рівень правової освіти і правової культури учнів, сформуванати у них повагу до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, а також подолати правовий нігілізм; поліпшити якість викладання правових дисциплін та рівень правової поінформованості учасників навчально-виховного процесу. Діяльність керівника закладу загальної середньої освіти щодо створення системи управління правовою освітою учнів науковцями розглядається в трьох аспектах, а саме: чого навчати (зміст); в якій послідовності (структура); якими способами (технологія).

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковцями правове виховання розглядається як «...цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведін-

ки» [5], воно реалізується через різні форми пропаганди права, прищеплення поваги до законів, свідомого їх виконання і спрямоване на формування у громадян належного рівня правової свідомості та правової культури [1]. Результатом дії механізму правового виховання є рівень правової вихованості особи, її правова свідомість та правова культура.

Серед способів правового виховання визначено: правовий всеобуч; правову пропаганду; юридичну практику державних органів та інших організацій (наприклад, правовиховна діяльність суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, юстиції, адвокатури і т.д.); правомірну поведінку учнів, їх особисту участь у здійсненні (реалізації) та охороні правових норм; самовиховання. Засобами правового виховання є нормативно-правові акти, акти застосування норм права; ознайомлювальні і роз'яснювальні матеріали про правові акти в пресі (у кожному з засобів масової інформації мають бути рубрики типу «Правова освіта», «Юридичний всеобуч», «Консультує юрист», «Запитуйте – відповідаємо»); правові радіо- і телевізійні журнали типу «Право», «Закон» та інші в обласних, міських і районних центрах, які систематично інформують про законодавчі та інші нормативні акти України, діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органів юстиції, а також про стан правопорядку, боротьби з правопорушеннями тощо; юридичні газети, метою яких є поширення правових знань; організаційно-освітні: прес-конференції, брифінги, зустрічі, лекції, бесіди, семінари, вечори питань і відповідей, консультації [5].

На шляху розбудови демократичної, соціальної, правової держави перед закладами освіти стоїть одним із першочергових завдань підвищення рівня правової свідомості і правової культури учнів, як сукупності глибоких знань й розуміння права, ретельне виконання його вимог як усвідомленої необхідності та внутрішньої переконаності [5]. Розвиток правової культури учнів допоможе подолати правовий нігілізм, що розуміється як деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір [5]. Правовий нігілізм існує у різних формах: це і байдуже ставлення до ролі і значення права; скептичне ставлення до потенційних можливостей права; ігнорування правових приписів більш високої юридичної сили; повна недовіра до приписів права; негативне ставлення до права в цілому [4].

Позаурочна система правоосвітньої та правовиховної роботи в закладах загальної середньої освіти передбачає проведення просвітницьких та виховних заходів; роботу дитячих об'єднань, наприклад, «Барвінчата», «Добрики», «Скаути», «Волонтерський рух»; діяльність учнівського самоврядування; діяльність класних керівників; соціальний захист учнів; роботу з обдарованими учнями; превентивну роботу зі школярами, схильними до правопорушень; психологічний супровід учнів, роботу гуртків, секцій, клубів за інтересами; зв'язки з громадськістю. Одним із визначальних шляхів підвищення результативності правового виховання шкільної молоді є організація змістовного

дозвілля, розширення мережі гуртків, клубів за інтересами, проведення екскурсій, походів, організація подорожей, збільшення кількості спортивних секцій. Успішне здійснення правоосвітньої роботи з учнями неможливе без підтримки та розуміння з боку їх батьків. Керівники закладів загальної середньої освіти покликані забезпечити зв'язок з батьками учнів. Для цього доцільно організувати школи молодих батьків, консультпункти для батьків, батьківські правові всеобучі; проводити тематичні вечори, ігри, диспути, екскурсії, традиційні шкільні заходи на правову тематику. В планах засідань батьківських комітетів, індивідуальній роботі з батьками, батьківському всеобучі бажано передбачити розгляд таких тем як: авторитет, особистий приклад батьків у процесі виховання; покарання та заохочення (5 клас); правове виховання дітей у сім'ї; виховання моральної свідомості та культурної поведінки дітей у сім'ї (6 клас); правові основи культури спілкування підлітків з дорослими та ровесниками (7 клас); позитивні та негативні вчинки дітей; роль батьків у запобіганні шкідливих звичок (8 клас); конфліктні ситуації підлітків з батьками та вчителями; індивідуальний підхід батьків до особистості підлітка (9 клас); роль сім'ї у вихованні майбутнього сім'янина (10 клас); особливості психо-сексуального розвитку підлітків; статеве дозрівання та юнацька сексуальність; конфлікти, їх причини і способи подолання; методика розв'язування конфліктних ситуацій у сім'ї (11 клас).

Під час планування правоосвітньої роботи в школі, важливо передбачити обговорення актуальних питань як з педагогами, так і з учнями. З педагогами можна вести мову про їх позицію, роль, дії у процесі планування, способи залучення учнів до пошуку цікавих справ, створенню ситуацій для виявлення учнями своєї творчості й активності. З учнями доцільно обговорювати питання організації колективного планування, їх тактової поведінки в цьому процесі, залучаючи до цієї справи педагогів школи, батьків. У більшості випадків корисно спільне обговорення вчителями й учнями намічених справ, значимої ролі в них членів колективу, дорослих і дітей. Одним з засобів правової освіти учнів є проведення місячників правових знань «Бережи мене, мій законе», декади правових знань та цілого комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня правової освіти та культури учнів. Місячник правових знань може охоплювати такі заходи: тематичні уроки з права у 1–4 та 5–11 класах. Випуск газети на правову тематику учнями 5–11 класів; оформлення книжкової виставки «Вивчаємо свої права та обов'язки»; конкурс творів епістолярного жанру «Людство потребує толерантності»; участь у міському фестивалі пісні «Червона калина»; Уроки мужності, зустрічі з ветеранами; участь учнів 9–11 класів у міському правовому всеобучі; засідання координаційної ради з профілактики правопорушень серед учнів школи.

Важливим є складання соціального паспорту кожного класу, що дає змогу швидко виявити учнів, які потребують індивідуальної допомоги або опинилися в складних життєвих обставинах. З цими учнями повинна проводитися систематична кропітка робота психолога і соціальних педагогів, яка передбачає: психологічні дослідження індивідуальних особливостей даних

учнів; виявлення причин, що перешкоджають адаптації і соціалізації їх в учнівському колективі; відвідування уроків, спостереження за мікрокліматом у класі; виявлення дітей «групи ризику», планування з ними індивідуальних консультацій; коригування емоційного стану учнів (тривожності, фрустрації); консультивання вчителів, батьків, учнів з питань психологічних особливостей дітей, причин конфліктів у колективі, взаємин учнів; формування навичок самоконтролю, саморегуляції, відповідальної поведінки, комунікативності; орієнтація учнів на здоровий спосіб життя (профілактика тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, СНІДу); профілактика правопорушень серед підлітків; психологічна просвіта батьків, педагогічного колективу.

Ефективною передумовою підвищення рівня правоосвітньої роботи з учнями має стати тісна співпраця закладу загальної середньої освіти з установами освіти, органами внутрішніх справ, службою у справах дітей, управліннями і відділами у справах сім'ї, молоді, спорту, закладами та установами культури, громадськими організаціями. Пріоритетними завданнями співпраці школи та соціальних інститутів є: застосування системи ранньої профілактики девіантної поведінки школярів; проведення індивідуальної роботи з неповнолітніми, схильними до правопорушень; підвищення правової освіти та культури усіх учасників навчально-виховного процесу, учнів, педагогів, батьків, громадськості як через системну правову пропаганду так і дотримання правових норм дисципліни; організація змістовного дозвілля, різноманітної роботи за інтересами; залучення соціальних служб до превенції девіантної поведінки учнівської молоді; забезпечення взаємодії, своєчасного інформування, спільної діяльності органів і установ освіти з іншими соціальними інститутами, батьками у правовому та превентивному вихованні школярів.

Важливим фактором у реалізації правоосвітніх завдань є робота класних керівників. Для планування правоосвітньої роботи з учнями класному керівнику необхідно визначити рівень розвитку учнівського колективу, сформованості в ньому міжособистісних стосунків і спільної діяльності, аби мати можливість обрати найоптимальніший шлях, форми і засоби побудови системи діяльності. Як свідчить практика, серед проблем, що найчастіше визначають класні керівники при плануванні роботи з класом, є неправомірність поведінки учнів, низький рівень їх культури та виховання, незгуртованість класного колективу, байдужість батьків до навчання і виховання дитини. Щоб накопичити необхідну для правоосвітньої роботи інформацію, класний керівник може обрати проблему правового виховання учнів як тему самоосвіти. Це дасть змогу заглибитися в проблему, накопичити необхідний для роботи матеріал, поглибити свої знання з норм моралі та права.

Важливим засобом ефективності роботи класних керівників є алгоритмізація їх діяльності. Алгоритм діяльності класного керівника щодо здійснення правоосвітньої та правовиховної роботи з учнями містить таку послідовність дій:

1. Узгодження плану правоосвітньої роботи з нормативно-правовими документами, річним планом виховної роботи школи, Концепцією виховної роботи школи.

2. Планування правовиховної роботи відповідно до індивідуальних особливостей та групових потреб учнів, рівня їх вихованості, аналізу результатів, прогнозування та проектування правоосвітньої і правовиховної діяльності.

3. Використання активних форм проведення правоосвітньої та правовиховної роботи з учнями (правова студія, правовий турнір, круглий стіл, клуб «Довіра», брейн-ринг тощо).

4. Забезпечення співпраці з адміністрацією школи, педагогом-організатором, психологом, соціальним педагогом в організації правової освіти учнів, консультативної роботи з батьками, індивідуальної роботи з учнями, організації служб захисту дітей, тісного зв'язку з дитячими та молодіжними організаціями, культурно-освітніми та позашкільними установами.

Показниками успішної діяльності класного керівника з правового виховання учнів має стати динаміка зростання рівня правової вихованості школярів, організованості та згуртованості класного колективу, висока мотивація пізнання, тенденція до підвищення якості знань, активність учнів у позаурочній діяльності, гуртковій роботі, зменшення кількості правопорушень, активна участь батьків у виховному процесі, захищеність та комфортність умов перебування кожного вихованця в школі.

Для визначення результативності правоосвітньої роботи з учнями, у навчальних закладах заступниками директора з виховної роботи, класними керівниками два рази на рік досліджується рівень вихованості учнів, проводиться моніторинг участі дітей у шкільних та міських заходах відстежується динаміка правопорушень у порівнянні з попередніми роками, визначаються сильні та слабкі сторони в правоосвітній роботі, планується подальша діяльність. Забезпечення системної діяльності в організації правової освіти учнів передбачає тісну взаємодію з Палацами творчості дітей та юнацтва, Будинками школяра, дитячими центрами, іншими позашкільними навчальними закладами, де поглиблюються правові знання учнів шляхом модульного навчання за темами «Спілкуємося й діємо», «Твоє життя – твій вибір», «Прояви турботу та обачливість», «Знаємо та реалізуємо свої права», «Моє майбутнє» тощо. На заняттях школи «Лідер» підлітки зможуть оволодіти мистецтвом спілкування, вирішення конфліктів, усвідомлення й визначення соціальних зв'язків у суспільстві, їхнього взаємовпливу. Разом з тим підлітки отримують практичні навички проведення тренінгів для своїх однолітків на теми: «Урок заради життя» (проблеми ВІЛ-СНІД), «Знаємо та реалізуємо свої права» (ознайомлення з Конвенцією ООН про права дитини) та ін.

Висновки. Правові знання, отримані учнями, дозволять сформувати відповідний рівень правової свідомості та культури, що дасть можливість орієнтуватися в суспільних відносинах, учасником яких є держава і які регулюються та охороняються правом, діяти відповідно до закону в процесі життя [4]. С. Русова писала, «Діти з самого початку мають користуватися волею і

разом з тим розуміти суспільну силу закону й коритися йому не з ляку перед карою, не з поневолення повагою вчителя, але на підставі суспільної товариської умови, на підставі свідомого визнання її користі для суспільного групового життя» [2]. Це, в свою чергу, вимагає чіткої системи управлінської діяльності. Необхідно забезпечити наступність у правовиховній роботі між різними ланками освіти, поширювати досвід роботи. Ефективною передумовою результативності правоосвітньої роботи є взаємодія установ освіти, органів внутрішніх справ, управлінь і відділів у справах молоді, сім'ї та спорту, закладів та установ культури, комісії у справах дітей, громадських організацій. Дуже важливо, щоб ця взаємодія була послідовною і системною, щоб кожен з учасників навчально – виховного процесу прагнув до утвердження і розвитку правової держави.

Список використаних джерел

1. Горбова Н. А. Культурно-антропологічний підхід у етнопедагогічних дослідженнях і практичних перетвореннях освіти. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка, №9, т.2 с., 283-291

2. Горбова Н. А. Правомірна поведінка: підходи до визначення дефініцій, соціальна значимість та типологія. Право і суспільство № 5-2, 2015. С. 35-40.

3. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у системі освіти: навчальний посібник К.: МАУП, 2009. 176 с.

4. Застрожнікова І. В. Принципи децентралізації в управлінні освітою. «Науковий вісник: Державне управління», 2019 - №2, с. 59-65.

5. Нестеренко О. М. Актуальні проблеми та цілі правового виховання молоді. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 35, ч. 2, Т. 1. С. 53-55.

6. Молодиченко В. В., Гапотій В. Д., Печерський О. В., Олексенко Р. І. Правове регулювання окремих видів підприємницької діяльності: навчальний посібник // Мелітополь: вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2014.-287с.

7. Смагіна Т. М. Формування правової компетентності учнів у процесі навчання правознавства. Київ, 2007.159 с.

Gorbova N.A., Nesterenko O.M., Voronina Yu.E., Zastrozhnikova I.V., Efimenko L.N. Implementation of the model of governing legal education of students in general education

Summary. In the work on the basis of the analysis of the literature on the topic of research, a terminological analysis of the concepts of the research is made; the introduction of a competent approach to the legal education of students is outlined. Content of management of legal education of pupils is determined; methodological recommendations for the introduction of a model of legal education management system for students in general secondary education have been developed.

Key words: legal education, culture of management of legal education of students, general secondary education institution, legal education.